

Юрій Володимирович ПЕДОС*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Основним завданням спеціаліста є сприяння слідчому, дізнавачу, прокурору та суду у виявленні та вилученні слідів кримінального правопорушення, речей, предметів або документів, що можуть бути речовими доказами в кримінальному провадженні. Проведене автором дослідження правового статусу спеціаліста як учасника кримінального провадження спонукало до визначення певних проблемних питань, вирішення яких забезпечить правову визначеність та ефективне використання спеціальних знань, вмінь та навичок, якими володіють спеціалісти.

На підставі проведеного аналізу положень кримінального процесуального законодавства автором у цій статті запропоновано внести зміни та доповнення до положень КПК України щодо удосконалення прав спеціаліста як учасника кримінального провадження, а саме: щодо умов постановки запитань спеціалістом учасникам процесуальної дії, меж зауважень, що можуть подаватись спеціалістом під час ознайомлення з протоколами процесуальних дій. Щодо обов'язків спеціаліста як учасника кримінального провадження автором запропоновано доповнити положення КПК України в частині надання спеціалістом відповідей на питання, що стосуються сфери його діяльності та пояснень в межах своєї компетенції. Впровадження запропонованих у цій статті автором змін та доповнень в положення кримінального процесуального законодавства в частині правового статусу спеціаліста як учасника кримінального провадження підвищить ефективність досудового розслідування та судового розгляду.

Ключові слова: *спеціаліст, процесуальний статус, сторони кримінального провадження, право, спеціальні знання, процесуальні дії.*

Постановка проблеми. Кожне кримінальне провадження характеризується унікальними обставинами, встановлення яких потребує використання спеціальних знань, умінь і навичок, що виходять за межі загальноправової підготовки сторони обвинувачення. У таких випадках ключову роль відіграє спеціаліст - особа, наділена відповідними компетенціями, необхідними для забезпечення повноти та об'єктивності дослідження фактів. Саме тому процесуальний статус спеціаліста вимагає чіткого нормативного визначення та належного забезпечення в межах кримінального провадження.

Впродовж багатьох років питання участі спеціаліста у кримінальному провадженні були предметом дослідження ряду вчених-процесуалістів та

криміналістів, що розглядали окремі аспекти використання спеціальних знань, зокрема: Г. С. Бідняк, О. О. Бондаренко, О. П. Ващук, Ю. М. Грошевий, Є. О. Даніч, О. В. Капліна, О. Д. Кувшинов, Д. В. Куриленко, А. М. Лазебний, Т. А. Лешкович, Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков, І. В. Пиріг, І. М. Попович, Б. В. Романюк, К. А. Садчікова, О. В. Шевченко та ін. Однак, у своїх працях науковці розглядали певні аспекти даної проблематики.

Зокрема, у 2010 році Б.В. Романюком досліджено теоретичні та практичні питання використання спеціальних знань і участі спеціаліста в процесі досудового розслідування¹. О. В. Шевченко у 2018 році досліджував форми використання спеціальних товарознавчих знань². Є. О. Даніч у 2018 році вивчала порядок та підстави використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту³. У 2020 році О. П. Ващук досліджувала процесуальний статус спеціаліста з невербальної інформації⁴. Пояснення та висновки спеціаліста у кримінальному провадженні досліджували П. Є. Антонюк, Є. Ю. Свобода та Т. В. Михальчук⁵ тощо.

Тому, необхідним є здійснення окремого дослідження проблемних питань правового статусу спеціаліста у кримінальному провадженні.

Метою статті є дослідження проблемних аспектів правового статусу спеціаліста як учасника кримінального провадження та надання пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В положеннях чинного кримінального процесуального законодавства закріплено, що спеціаліст у кримінальному процесі це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, може надавати пояснення, консультації, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок (ч. 1 ст. 71 КПК України)⁶. Відповідно до положень КПК України (ч. 2 ст. 71 КПК України)⁷ спеціаліст може бути залучений сторонами кримінального провадження під час

¹ Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навчальний посібник. Київ : Аванпост-Прим. 2010. 304 с.

² Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2017. 24 с. URL: http://webirbis.korolenko.kharkov.com/cgi-bin/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&Z21ID=&I21DBN=IBIS_PRINT&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=1&S21P03=A&S21STR=%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE,%20%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%20%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

³ Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту : дис. ... квал. юрид. наук : 12.00.09 / Національної академії внутрішніх справ. 2018. 238 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/025fac7a-69a3-45dc-91a5-2f227acdd6a3/content>

⁴ Ващук О. П. Участь спеціаліста з невербальної інформації в кримінальному провадженні: процесуальні аспекти. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63(2). С. 234-245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2018_63%282%29_25

⁵ Антонюк. П. Є., Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В. Висновки спеціаліста як джерело доказів у кримінальному провадженні: аналіз процесуальної спроможності. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 88-95. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.10>

⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print#n5091>

⁷ Там само

досудового розслідування або судом під час судового розгляду для надання:

- технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи, тощо);

- довідок, висновків та інших документів з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків (у тому числі до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань), а також щодо ідентифікації особи, зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, слідів вибуху або пострілу, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, сильнодіючих лікарських засобів;

- довідок з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, залучення спеціаліста для зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, на підставі постанови слідчого, прокурора тощо.

Тобто сторони кримінального провадження використовують пояснення та технічну допомогу спеціаліста під час досудового розслідування та судового розгляду, довідки, висновки та інші документи з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків та у випадках, передбачених КПК України (ч. ч. 2, 3 ст. 71 КПК України) ¹. спеціалістом може бути будь-яка обізнана незаінтересована в результатах кримінального провадження особа, яка володіє та використовує у кримінальному судочинстві спеціальні знання з будь-якої галузі, тобто спеціаліст виконує допоміжну функцію щодо збирання, перевірки (дослідження) та оцінки доказів.

Участь спеціаліста у кримінальному провадженні полягає у його залученні в якості учасника кримінального провадження, використанні спеціальних знань, умінь та навиків, якими володіє спеціаліст, а основною гарантією прав, свобод та законних інтересів спеціаліста є визначення та законодавче закріплення його правового статусу як учасника кримінального провадження, а саме, прав та обов'язків, якими наділений цей суб'єкт під час кримінального судочинства. Зокрема, О. П. Ващук у своєму дослідженні процесуального статусу спеціаліста з невербальної інформації, вказала, що процесуальний статус як поняття засновано на цілях, завданнях, функціях та принципах участі спеціаліста у кримінальному провадженні². Отже, спеціаліст є самостійним учасником кримінального провадження, який наділений певним колом прав та обов'язків, що передбачені ч. 4 та ч. 5 ст. 71 КПК України та відрізняють його від інших учасників процесу. Разом з цим, дослідження вказують на наявність низки проблемних питань, що виникли під час вивчення правового статусу спеціаліста та потребують комплексного аналізу.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print#n5091>.

² Ващук О. П. Процесуальний статус спеціаліста з невербальної інформації // Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2020. С. 25. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bf8ae004-9ea6-433b-9273-1d765b36130b/content>.

Зокрема, положення п. 1 ч. 4 ст. 71 КПК України передбачають право спеціаліста ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, що його залучила або суду. Це право спеціаліста пов'язане з його залученням стороною кримінального провадження або суду до участі в будь-якій слідчій (розшуковій) дії окрім допиту повнолітніх осіб, які не страждають функціональними дефектами психіки, органів почуттів та мовлення. Факт участі спеціаліста під час проведення будь якої слідчої (розшукової) дії як учасника такої дії обов'язково зазначається в протоколі відповідної процесуальної дії, після чого підписується спеціалістом як і іншими учасниками такої дії. Під час проведення слідчої (розшукової) дії спеціаліст має право робити як заяви, так і ставити питання іншим учасникам такої дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила чи суду, що підлягає занесенню до протоколу, а також надавати письмові пояснення, що можуть бути долучені до протоколу в якості додатка згідно ст. 105 КПК України¹.

Разом з цим, необхідно звернути увагу на окремі обставини, що повинні бути враховані під час реалізації спеціалістом права ставити запитання іншим учасникам такої дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила чи суду. Зокрема:

- 1) тільки під час проведення слідчих (розшукових) дій спеціаліст може ставити питання учасникам цієї процесуальної дії;
- 2) спеціаліст може ставити такі питання тільки з дозволу сторони кримінального провадження, що його залучила або суду;
- 3) питання повинні бути чітко сформульованими та зрозумілими для учасників процесуальної дії;
- 4) запитання мають стосуватись напряму використання (галузі) спеціальних знань, якими володіє спеціаліст та з метою застосування яких він був залучений в якості учасника певної процесуальної дії;
- 5) питання повинні стосуватись інформації, фактів та відомостей, що мають значення для обставин кримінального провадження.

Відповідно до положень п. 4 ч. 4 ст. 71 КПК України спеціаліст має право знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження. Це право складається з двох аспектів: право на ознайомлення з протоколом та право на подання зауважень до нього. Отже, до участі у кримінальному провадженні спеціаліст залучається як сторонами кримінального провадження, так і судом, а право на ознайомлення з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження необхідне спеціалісту для: отримання відомостей, інформації або даних про певні аспекти кримінального провадження, що стосуються предметів або об'єктів діяльності спеціаліста, а також для роз'яснення подальших дій або надання роз'яснень під час подання зауважень.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Право спеціаліста на ознайомлення з протоколом слідчої (розшукової) дії, в якій він брав участь, реалізується як право будь якого учасника такої процесуальної дії шляхом читання та підписання. У разі появи у спеціаліста зауважень під час проведення відповідної процесуальної дії, він має право подати зауваження з внесенням до протоколу. Однак, досліджуючи закріплення законодавцем цього права в положеннях КПК України, постає питання про техніку його законодавчого закріплення. Зокрема, закріплене право на подання зауважень до протоколів процесуальних дій, в яких спеціаліст брав участь повинно містити вказівку про рід таких зауважень, що повинні відноситись до компетенції відповідного спеціаліста.

Вивчення правового статусу спеціаліста, як визначено вище, полягає в дослідженні крім прав ще й *обов'язків спеціаліста, які закріплені положеннями ч. 5 ст. 71 КПК України*¹. Аналіз цих положень, на нашу думку, вказує на необхідність внесення деяких змін та доповнень до окремих пунктів вказаної статті КПК України.

Зокрема, відповідно до *п. 1 ч. 5 ст. 71 КПК України спеціаліст зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора чи суду, а також мати при собі необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади*. Вказані положення передбачають обов'язок явки спеціаліста для виконання певної роботи, пов'язаної з використанням спеціальних знань, вмінь та навичок, якими він володіє. Однак, якщо у слідчого, дізнавача, прокурора або суду виникли питання щодо попередньо наданих ним технічної допомоги, консультації, висновку, довідки, пояснення або іншого документу щодо обставин кримінального провадження, чому б не надати їм можливість проведення допиту спеціаліста. Адже, проведення такої процесуальної дії сприятиме більш повному розумінню окремих аспектів сфери діяльності спеціаліста. Крім того, враховуючи розширення переліку видів документального відображення діяльності спеціаліста як учасника кримінального провадження, передбачення можливості його допиту саме в такому статусі є необхідним, враховуючи предмет допиту, що обмежується компетенцією спеціаліста.

Положення *п. 2 ч. 5 ст. 71 КПК України закріплюють обов'язок спеціаліста виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань*. Зміст цього пункту закріплює, обов'язок спеціаліста як учасника кримінального провадження, що на нашу думку, потребує увагу. Зокрема, вимога виконання вказівок сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та надання пояснень з поставлених питань потребує конкретизації щодо питань та вказівок, які відносяться до сфери діяльності спеціаліста та обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Висновки. Участь спеціаліста у кримінальному процесі полягає у

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

здійсненні ним певних процесуальних дій, необхідних для повного встановлення обставин кримінального правопорушення, використовуючи спеціальні знання, вміння та навички, якими він володіє. Дослідженням процесуального статусу спеціаліста як учасника кримінального провадження встановлено наявність окремих проблемних аспектів, вирішення яких, на нашу думку, можливо шляхом внесення змін та доповнень до положень кримінального процесуального законодавства.

Отже, положення, що закріплює право спеціаліста, передбачене п. 1 ч. 4 ст. 71 КПК України, пропонуємо викласти у наступній редакції: «1) у разі встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, спеціаліст під час процесуальної дії має право ставити запитання, що відносяться до сфери його спеціальних знань іншим учасникам такої дії з дозволу сторони кримінального провадження, що його залучила або суду;». З метою усунення питань, що виникають під час проведеного аналізу права спеціаліста на подання зауважень до протоколів процесуальних дій, в яких він брав участь, положення п. 4 ч. 4 ст. 71 КПК України, пропонуємо викласти в такій редакції: «4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження, що належать до його компетенції;». Крім того, аналіз обов'язків спеціаліста як учасника кримінального провадження сприяв розробці пропозиції для удосконалення положення п. 2 ч. 5 ст. 71 КПК України, а саме: «2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань щодо обставин кримінального провадження та відносяться до сфери діяльності спеціаліста;».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк П. Є., Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В. Висновок спеціаліста як джерело доказів у кримінальному провадженні: аналіз процесуальної спроможності. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 88–95. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.10>.
2. Ващук О. П. Участь спеціаліста з невербальної інформації в кримінальному провадженні: процесуальні аспекти. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63(2). С. 234–245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2018_63%282%29_25.
3. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту : дис. ... квнд. юрид. наук : 12.00.09 / Національної академії внутрішніх справ. 2018. 238 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/025fac7a-69a3-45dc-91a5-2f227acdd6a3/content>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print#n5091>.

5. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства : навчальний посібник. Київ : Аванпост-Прим. 2010. 304 с.

6. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2017. 24 с. URL: <http://webirbis.korolenko.kharkov.com/cgi->.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2025

Yuriy V. PEDOS,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CERTAIN ASPECTS OF THE PROCEDURAL STATUS OF A SPECIALIST IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The main task of a specialist is to assist the investigator, inquirer, prosecutor, and court in identifying and removing traces of a criminal offense, things, objects, or documents that may be material evidence in criminal proceedings. The author's research into the legal status of a specialist as a participant in criminal proceedings prompted the identification of certain problematic issues, the resolution of which will ensure legal certainty and effective use of the special knowledge, skills and abilities possessed by specialists.

Based on the analysis of the provisions of criminal procedural legislation, the author of this article proposes to make amendments and additions to the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the improvement of the rights of a specialist as a participant in criminal proceedings, namely: regarding the conditions for asking questions by a specialist to participants in a procedural action, the limits of comments that may be submitted by a specialist when reviewing the protocols of procedural actions. Regarding the duties of a specialist as a participant in criminal proceedings, the author proposed to supplement the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the provision by a specialist of answers to questions related to the scope of his activities and explanations within the limits of his competence. The implementation of the changes and additions proposed by the author in this article to the provisions of criminal procedural legislation regarding the legal status of a specialist as a participant in criminal proceedings will increase the effectiveness of pre-trial investigation and trial.

Key words: *specialist, procedural status, parties to criminal proceedings, law, special knowledge, procedural actions.*